

**УПРАВЛІННЯ КУЛЬТУРИ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
ЦЕНТР ОХОРОНИ ТА ДОСЛІДЖЕННЯ ПАМ'ЯТОК АРХЕОЛОГІЇ
УПРАВЛІНЯ КУЛЬТУРИ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛДЕРЖАДМІНІСТРАЦІЇ
ПОЛТАВСЬКИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ**

**ЗВІД
ПАМ'ЯТОК ІСТОРІЇ
ТА КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ:
ПОЛТАВСЬКА ОБЛАСТЬ**

Гадяцький район

**Полтава
ТОВ «АСМІ»
2013**

УДК 904(457.53)
ББК 63.3(4Укр-4Пол)-7
3-43

**Друкується за рішенням Вченої ради
Полтавського краєзнавчого музею. Протокол № 6 від 5 червня 2013 р.**

Редакційна колегія тому:

Ю.В. Волошин., А.М. Киридон, В.В. Кривошея., В.О. Мокляк., В.О. Пархоменко, Т.Ю. Супрун., О.Б. Супруненко,
В.П. Титаренко., О.М. Титова., Г.І. Фасій, К.Б. Фесик, М.А. Якименко

Упорядкування, підготовка до друку та передмова: В. О. Мокляка

***При передруку, чи іншому використанні матеріалів, посилання на джерело обов'язкове.
Відповідальність за достовірність наведених фактів,
правильність цитування несуть автори статей.***

Автори статей: В.А. Андрієць, С.І. Бочарова, О.О. Вільмовська, І.М. Гавриленко, Т.І. Галушка, К.В. Гладиш,
Л.А. Головки, О.П. Єрмак, Г.В. Жаров, Л.В. Зубко, О.В. Коваленко, О.М. Ковальова, О.П. Костян, В.В. Левицька,
М.М. Лепський, О.С. Лимар, Р.С. Луговий, П.І. Марухач, І.С. Мельникова, К.М. Мироненко, В.О. Мокляк,
А.М. Насменчук, В.Г. Омеляненко, Н.А. Оніщенко, В.А. Павленко, Н.А. Палаженко, Н.І. Ракитнянський,
В.Я. Ревегук, О.П. Самойленко, Н.М. Сиволап, В.М. Сиротюк, А.М. Скирда, О.А. Скирда, С.П. Степанович,
Н.О. Стецюк, Р.В. Терпиловський, О.М. Ткаченко, О.В. Халимон, Н.Ф. Шаповал, В.В. Шерстюк.

На першій сторінці обкладинки палац родини Масюкових у с. Бобрин.

Звід пам'яток історії та культури України: Полтавська область.
3-43 Гадяцький район [Текст] = Register of Monuments of History and Cul-
ture of Ukraine: Poltava Region. Gadjach district / Полт. краєзн. муз.;
В.А. Андрієць, С.І. Бочарова, О.О. Вільмовська та ін.; ред. кол.: Ю.В. Во-
лошин, А.М. Киридон, В.В. Кривошея та ін.; [упорядн., наук. ред. В.О. Мо-
кляк]. – Полтава: ТОВ «АСМІ», 2013. – 775 с. : іл.

ISBN 978-966-182-296-1

Пропоноване увазі читача видання продовжує серію публікацій матеріалів до Зводу пам'яток історії та культури України, що знаходяться на території Полтавської області. Даний випуск присвячений пам'яткам природи, археології, історії, архітектури та техніки, що розташовані на території Гадяцького району Полтавської області.

УДК 904(457.53)
ББК 63.3(4Укр-4Пол)-7

© Полтавський краєзнавчий музей, 2013.
© В.А. Андрієць, В.О. Мокляк, Н.О. Стецюк,
О.А. Скарда, В.В. Шерстюк, ілюстрації, 2013
© ТОВ «АСМІ», оформлення, 2013

ISBN 978-966-182-296-1

Броварки, с., Книшівська сільська рада

104. Городище, селище і курганий могильник ранньослов'янського та давньоруського часів (IX – XIII ст. н.е.), Броварки I (археол.)

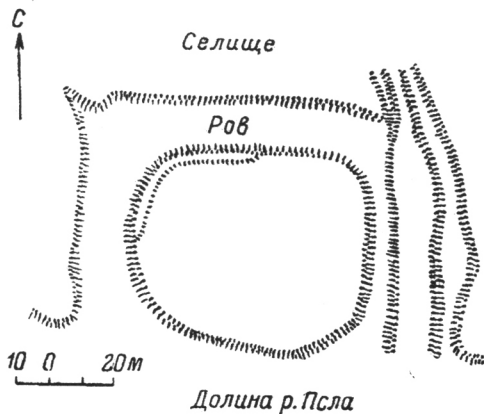
Комплекс знаходиться в межах південно-східної та східної частин с. Броварки, частково – за межами його на околиці, на відрозі та по схилу плато корінної тераси високого правого берега р. Псел.

Уперше пам'ятка потрапила до кола зору науковців під час проведення анкетування 1873 р., що були оприлюднені друком лише в 1917 р. Зазначалося, що пам'ятка має розміри 100 сажнів (213 м) у довжину, 50 в ширину (106,5 м) та 170 в окружності (363 м). Городище знаходилося на високому місці, мало чотирикутну форму, його поверхня була хвиляста, розорювалася під посіви та забудована. Вал із північної сторони мав протяжність 170 сажнів (363 м, певно, помилково повторена довжина усієї окружності відрозу, або ж вал простежувався по всій окружності, а з півночі особливо) та ширину (в основі? – авт.) $1 \frac{2}{3}$ сажнів (3,5 м). Тут же, з північної сторони, пев-

но, в розриві валу, знаходився в'їзд. Також зазначалося про знахідку на городищі (чи на могильнику – авт.) людського черепа.

Після досліджень Броварківських курганів скіфської доби разом з М.Ю. Бранденбургом та М.Ю. Мазаракі у 1902 р. В.В. Хвойка розкопав 80 насипів слов'янського некрополю на околиці вищезгаданого городища. Розміщувалися вони, за тогочасним описом, «на південно-східній околиці могильника» (скіфського часу – авт.). Лише 20 із досліджених курганів були непограбовані (містили поховання – авт.). На жаль, тоді розміщені поряд городище та селище віднайдені не були.

Певно, саме це укріплення як «Гадське (Гадське – авт.) округле городище між Книшівським і Гадяцьким» (за інформацією місцевого мешканця, відставного солдата С.М. Семененка), згадує в своїх дослідженнях Л.В. Падалка. І саме це городище, на його думку, й згадувалося в «Книге Большому чертежу» 1627 р. як Гадське, і їх слід відрізнити від відомого нині м. Гадяча.

Вперше археологічно рештки комплексу городища та селища обстежувалися Дніпровською Лівобережною археологічною експедицією ПМК АН СРСР (керівник І.І. Ляпушкін) у 1948 р. Ще пізніше, у 1971 р., городище оглядалося Лівобережним розвідагоном ІА АН УРСР на чолі з М.П. Кучерою та О.В. Сухобоковим.

Рішенням виконавчого комітету Полтавської обласної ради депутатів трудящих № 529 від 10 грудня 1970 р. частина комплексу, а саме курганний могильник слов'янської доби, був занесений до переліку археологічних пам'ятників. Рішенням Виконавчого комітету Полтавської обласної ради народних депутатів від 23 квітня 1982 року за № 247 «Про затвердження переліку пам'яток історії та культури області, взятих на державний облік і охорону» залишки некрополю взяті на облік як пам'ятка історії та культури (на сьогоднішній день – у складі пам'яток археології місцевого значення).

Як показують матеріали облікової документації (картосхеми), об'єктом охорони цієї пам'ятки вже в 1970-х рр. виступали не майже повністю знівельовані слов'яноноруські кургани, а насипи північно-східної частини Броварківського курганного могильника скіфського часу (див. поз. № 107). Під час розробки (поновлення) облікової документації на поч. 2000-х рр. територія розміщення городища була помилково перенесена до південно-західної околиці с. Броварки. У публікації І.І. Ляпушкіна місце розташування вказаного комплексу показане в східній частині с. Броварки. Сучасне ймовірне місце розташування городища локалізоване за матеріалами аеро-, фото- та космічних знімків на південно-східній околиці населеного пункту. Тут знаходиться масивний останцевий відріг із повністю аналогічними розмірами (60 x 70 м) та з вираженими ділянками ймовірної фортифікації. Розміщення слов'янського некрополю «на південно-східній окраїні Броварківського могильника скіфського часу» відзначав і В.В. Хвойка.

Нині в складі пам'яток місцевого значення, окрім могильника (з понад 150 дуже розораних курганів і площею близько 5 га), значиться й синхронне йому городище з селищем.

Поселенський комплекс складається з укріпленої (городище) та відкритої (селища) частин. Фортеця знаходиться на відрозі корінного берега, що з півдня обмежений долиною р. Псел, а зі сходу та заходу оточений ярами, на садибі Ст. Ів. Шаповала (на сер. XX ст.). З півночі знаходяться штучні укріплення у вигляді валу та рову. Насипний вал городища має відносну висоту від основи рову 7 – 8 м, рів глибиною від денної поверхні 5 – 6 м. Східна частина валу майже повністю знищена розорюванням. Розміри укріплення: 60 (по вісі північ – південь) x 70 (по вісі схід – захід) (за обстеженнями 1971 р. – 50 x 60 м). Висота відрозу над долиною річки 30 м, форма городища овальна чи прямокутна зі скругленими кутами. На поверхні городища більш численними є матеріали ранньослов'янського, в меншій мірі – давньоруського («великокняжого») часів.

На північ від городища, вище по схилу корінного берега, розміщене селище. Його площа, через щільну забудову, встановлена лише приблизно в межах 300 x 100 м. Підйомні матеріали звідси аналогічні городищенським, але з переважанням давньоруської кераміки.

Іще північніше та північно-східніше, на садибах та за їх межами, розташований курганний могильник ранньослов'янського часу. Вже на поч. XX ст. більшість із насипів були зрівняні з землею. Можливо, саме зруйновані поховання з цього некрополю траплялися під час сільськогосподарських та будівельних робіт у східній частині села. О.В. Сухобоков подає інформацію про могильник як безкурганний.

Серед 20 досліджених поховань, які несли інформативність, траплялися як інгумації, так і тілоспалення, в ямах та на денній поверхні, часто в гробах («дерев'яних склепах»). Кремації залягали на глибинах 0,40 – 1,00 м, із ними

знайдені обпалені кістки, шматки перепаленої глини, кілька розбитих ліпних посудин, шматки металевого сплаву, залізна шийна гривна.

Серед основних матеріалів із досліджених могил із тілопокладеннями – нечисленні предмети побуту в чоловічих могилах (ножі, кресала, кремені до них) та більш кількісні деталі жіночих прикрас: срібні «вінця», спіральні та височні підвіски, бронзові та срібні кільця й каблучки, намисто (кришталеве та скляне з позолотою), мушлі, кістяний гребінець, шиферні та глиняне пряслиця тощо.

Одне з поховань молодой жінки (за іншою інформацією – двох жінок чи двох окремих жіночих поховань), що супроводжувалося срібним головним вінцем із трьома попарними спіралями, із ланцюжком, до якого причеплене різне металеве кільце з ланцюжками та дзвіночками на кінці. На шії було знайдено намисто з намистин та «дзвіночків», на руках по кілька браслетів та кілець, а також писанка в ногах.

Нині в складі Броварківського курганного могильника слов'янського часу досліджено близько 80 насипів (1902 р.). Вищеописане найбагатше поховання було доставлене монолітом до Київського історичного музею. Матеріали цих розкопок були викуплені О.М. Терещенком у В.В. Хвойки та також передані до фондів Київського історичного музею.

Ділянка городища й селища не розкопувалася. Колекції знахідок з досліджень (зборів підйомних матеріалів) пам'ятки у 1948 р. зберігаються у фондах Санкт-Петербурзького відділення ІА РАН, з обстежень 1971 р. – у фондах ІА НАН України.

Комплексна пам'ятка городище, селище і курганний могильник слов'яно-руської доби в с. Броварки (пункт Броварки І) – надзвичайно виразна пам'ятка своєї епохи з власною понад столітньою історією дослідження. Некрополь, водночас, є пам'яткою археології Полтавської області (місцевого значення). Городище і селище включені Постановою колегії Управління культу-

ри Полтавської обласної ради народних депутатів від 10 лютого 1992 р. до переліку нововиявлених об'єктів археології за порядковим номером № 177, а могильник – під № 176, вкупі з некрополем скіфського часу. На жаль, вже на поч. XX ст. більшість насипів могильника знаходилася в межах забудови та сільськогосподарської зони, а тому були зруйновані та знівельовані. За останні понад 40 років городище і селище також не обстежувалися. Це черговий об'єкт, що був «перевідкритий» за значної допомоги ГІС-технологій. А тому обстеження цієї неординарної археологічної пам'ятки є нагальною справою найближчого майбутнього.

Джерела та література: Курганний могильник. II ст. до н.е. – II ст. н.е.; VIII-X ст. н.е. С. Броварки Гадяцького району. Паспорт / Г. О. Сидоренко. 24 червня 1975 р. // Архів ЦОДПА; Кучера М. П., Сухобоков О. В., Звіт про роботу Лівобережного розвідзагону Інституту Археології АН УРСР за 1971р. // НА ІА НАНУ. – Ф. е. – Спр. 1971/17а. – Арк. 27 – 28; Ляпушкин И. И. Отчет о работе Днепровской Левобережной археологической экспедиции ИИМК АН СССР 1948 г. // НА ІА НАНУ. – Ф. е. – Спр. 1948/23; Список нерухомих пам'яток археології місцевого значення Полтавської області. Гадяцький район // режим доступу : <http://www.spadshina.pl.ua/2010-01-09-10-25-01/2010-01-09-19-59-27/108-2010-02-04-21-35-45>; Археологическая хроника (за 2 пол. 1902 года). IV. Сведения о памятниках древности, кладах и находках // Известия Императорской археологической комиссии. – СПб : Типография Главного Управления Уделов, Моховая, 40, 1903. – Прибавление к выпуску 5-му (хроника и биография, вып. 3). – С. 34-35, 52-53; Древнерусские поселения Среднего Поднепровья : Археологическая карта / М. П. Кучера, О. В. Сухобоков, С. А. Беляева и др. / АН УССР, Ин-т археологии. – К. : Наукова думка, 1984. – С. 162. – № 401; Книга Большому Чертежу / Подгот. к печати и ред. К. Н. Сербиной. – Москва-Ленинград : изд-во АН СССР, 1950. – С. 109, 186; Куза А. В. Древнерусские городища X-XIII вв. Свод археологических памятников / А. В. Куза. – М., 1996. – С. 193. – № 1146; Кучера М. П. Слов'яно-руські городища VIII-XIII ст. між Саном і Сіверським Дінцем / М. П. Кучера. – К. : ІА НАН України, 1999. – С. 223. – № 647. – Рис. 1:30; Ляпушкин И. И. Днепровское лесостепное Левобережье в эпоху

железа / И. И. Ляпушкин / АН СССР, Ин-т археологии. – М. – Л. : Изд-во АН СССР, 1961. – (Серия : МИА. – № 104). – С. 247. – № 231. – Рис. 105; Ляпушкин И. И. Раннеславянские поселения Днепроовского лесостепного Левобережья / И. И. Ляпушкин // СА. – 1952. – Т. XVI. – С. 39. – № 5. – Рис. 7; Макаренко Н. Городища и курганы Полтавской губернии (сборник топографических сведений) / Николай Макаренко. – Полтава : Изд-во ПУАК, 1917. – С. 2; Падалка Л. В. Прошлое Полтавской территории и её заселение: Исследование и материалы / Издание ПУАК / Л. В. Падалка. – Полтава : тип. Тов-ва Печатного Дела, 1914. – С. 175; Падалка Л. В. О древних городках, городищах и насыпных валах на территории нынешней Полтавской губ. / Л. В. Падалка // Тр. ПУАК: сб. науч. тр. / ПУАК. – Полтава: тип. Дохмана, 1905. – Вып. 1. – С. 191; Седов В. В. Славяне в раннем средневековье // В. В. Седов. – М., 1995. – С. 164 – 165. – Рис. 112; Сидоренко Г. О. Довідник з археології України. Полтавська область / Г. О. Сидоренко, Є. В. Махно, Д. Я. Телегін / Ін-т археології АН УРСР; УТОПІК. – К. : Наукова думка, 1982. – С. 41; Сухобоков О. В. Славяне Дніпровського Левобережжя (роменська культура і її предшественники) / О. В. Сухобоков. – К., 1975. – С. 15, 19, 59, 79-80, 99, 117. – Табл. 4, № 98. – Карта 4: № 98. – Рис. 29:6; Хвойко В. В. Раскопка могильника при с. Броварки, Гадячского уезда, Полтавской губ. // Древности. Труды Императорского Московского Археологического Общества / Под ред. В. К. Трутовского. – СПб, 1904. – Т. XX. – Вып. 2. – Стр. 40–48; Шерстюк В. В. Роботи на пам'ятках скіфського часу Середнього Попсілля (за дослідженнями 2009 р.) / В. В. Шерстюк // Древности Восточной Европы : сб. науч. тр. к 90-летию Б.А. Шрамко / Мин-во образования, науки и спорта Украины, Харьковский нац. ун-т им. В. Н. Каразина / отв. ред. С. И. Посохов. – Х. : Гротеск, 2011. – С. 317; Шпилев А. Г. Об одном типе погребальных головных уборов у южных северян в конце X-XI вв. // режим доступа : <http://swordmaster.org/2012/05/13/ob-odnom-tipe-pogrebalnyh-golovnyh-uborov-u-yuzhnyh-severyan-v-konce-x-xi-vv.html>.

В.В. Шерстюк

105. Селище скіфського часу Броварки II (VI – IV ст. до н.е.) (археол.)

Знаходяться біля східної околиці с. Броварки, поблизу краю плато корінної тераси правого берега р. Псел.

Виявлене експедицією Полтавського державного педагогічного інституту ім. В.Г. Короленка (керівник П.Я. Гавриш) під час розвідок в околицях Книшівського городища в 1989 р.

Площа пам'ятки не встановлена. На поверхні розорюваного, засадженого поля було знайдено фрагменти ліпного посуду, характерного для скіфської доби.

Археологічні розкопки не проводилися.

Пункт Броварки II – об'єкт археології, що є рештками невеликого поселення скіфського часу, та потребує у майбутньому точної локалізації й встановлення наявності предмету охорони.

Джерело: Гавриш П. А. Отчет о полевых исследованиях археологической экспедиции Полтавского педагогического института в 1989 г. / Машинопис. Альбом ілюстрацій. – Полтава, 1990 // НА ІА НАНУ. – Ф. е. – Спр. 1989/166; НА ЦОДПА. – Ф. е. – Спр. 23-23А. – Арк. 38.

В.В. Шерстюк

106. Селище скіфського часу (VI – IV ст. до н.е.) Броварки III (археол.)

Знаходиться на південно-західній околиці села, в межах населеного пункту, на відрозі корінної тераси правого берега р. Псел.

Виявлене співробітниками Центру охорони та досліджень пам'яток археології управління культури Полтавської облдержадміністрації О.Б. Супруненьком та В.В. Шерстюком у 2011 р. під час інвентаризації пам'яток археології Полтавської області.

Площа пам'ятки обмежена високим урвищем корінної тераси в долину ріки з півдня та двома ярами зі сходу та заходу, з півночі обмежується сільською дорогою. Територія зайнята однією із садіб села та кількома городами. Розміри становлять близько 110 x 110 м (близько 1,2 га). Більша частина об'єкту розорюється, краї задерновані, в північно-східній частині розміщується садиба.

На поверхні зібрані матеріали, що майже повністю (окрім знахідок XIX –

Наукове видання

Упорядник – **МОКЛЯК** Володимир Олександрович

**ЗВІД ПАМ'ЯТОК ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ:
ПОЛТАВСЬКА ОБЛАСТЬ**

Гадяцький район

Відповідальні за випуск: В.О. Мокляк, Т.Ю. Супрун, К.Б. Фесик.

Коректор – Т.Ю. Супрун.

Комп'ютерна верстка – Є.А. Кулинич.

Підписано до друку 29.11.2013 р.

Формат паперу 70×100/16.

Папір офсетний. Друк офсетний.

Ум. друк. арк. 63,4. Тираж 155 пр. Зам. № 9017.

Видавець і виготовлювач ТОВ «АСМІ».

36011, м. Полтава, вул. В. Міщенко, 2.

Тел./факс: (0532) 56-55-29.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
серія ДК №3357 від 25.12.2008 р.